

УДК 159.98:34

Ткаченко Ніна

канд. психол. наук, доцент, завідувач
кафедри соціальної психології і психології управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<http://orcid.org/0000-0001-5232-4339>

Антонюк Аліна

студент-магістр факультету психології та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i15.197>

ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ З ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ У АДВОКАТІВ

Анотація. Статтю присвячено питанням зв'язку професійної мотивації та ціннісних орієнтацій у адвокатів. Визначено головні мотиви, які спонукають адвокатів обирати саме цей професійний шлях. Досліджено стан вивчення професійної мотивації та ціннісно-орієнтаційної сфери у вітчизняній та зарубіжній літературі. Розкрито основні складові мотивації, її вплив на професійну діяльність, а також алгоритмів формування ціннісних орієнтацій особистості. Обґрунтовано необхідність виховання та саморозвитку, що є важливими передумовами становлення особистості та висвітлено основні критерії професійної мотивації адвокатів. Розглянуто особливості професійної ідентифікації серед адвокатів та особистісні якості характеру, що визначає професійне середовище. Емпірично доведено наявність зв'язку професійної мотивації з ціннісними орієнтаціями та їх вплив на ефективність роботи адвокатів. Охарактеризовано основні напрями проведеного дослідження, методологічну основу та подальше застосування отриманих результатів. Проаналізовано роль цінностей, рольових моделей, знань та якостей, притаманних адвокатам, необхідних їм для здійснення професійної діяльності. Запропоновано пропозиції та рекомендації подальшого дослідження чинників формування ціннісних орієнтацій адвокатів, які визначають їх професійну діяльність та підвищують рівень задоволеності професією.

Ключові слова: мотивація, професіональні компетенції, особистісні якості, адвокатська діяльність, ціннісна сфера.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, що змінюється, висуває особливі вимоги до адвокатів, перш за все, до їх професійності, функціональності, структурної гнучкості. Перебуваючи на шляху професійного становлення адвокат набуває засвоєння певних норм, цінностей, рольових моделей, знань та якостей, неминує вступати в суспільні відносини з іншими людьми, які відносяться до його професійного середовища.

Ціннісно-орієнтаційна сфера є цілісним утворенням особистості, що в певній мірі визначає мотивацію її поведінки, а, відтак, створює єдину мотиваційну структуру, де цінності тісно пов'язані з потребами, мотивами, спонуканнями, установками, поведінкою. Мотиви є основною рушійною силою, збудником поведінки людини, а, отже, і основним стимулятором для розвитку особистості. Ціннісні орієнтації людини входять до структури мотиваційної сфери людини, та визначаються як загальні орієнтири особистості, її уявлення про ідеальні параметри існування.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У вітчизняній та зарубіжній психології вивчення особливостей зв'язку професійної мотивації та ціннісних орієнтацій особистості є достатньо ключовим питанням. Формування ціннісних орієнтацій у особистості набуває зараз великого значення та особливої актуальності, адже ті зміни, які відбуваються сьогодні в різних сферах суспільного життя людства здійснюють вплив і на ціннісні орієнтації кожної окремої людини.

Методологічну та теоретичну основу дослідження ставлять фундаментальні дослідження як закордонних вчених, так і вітчизняних: щодо мотиваційної сфери особистості (Гончаров, Леонтьєв, Маслоу, Макклелланд, Радомский, Узнадзе, Чіксентміхайі, Шмідт, Горальський, Нецка, Попек, Айзенк, Гарднер, Гілфорд, Оллпорт, Саллівен, Стенберг, Торндайк, Хант, Кудрявцева, Куніцина, Шадриков, Леонтьєв, С. Рубінштейн, Асєєв, Бех, Боришевський, Ільїн, Левін, Мерлін, Халл, Хекхаузен, Аткінсон, Герцберг, Мак-Клеланд), ціннісні орієнтації як особистісні смисли (Зейгарник, Асмолов, Братусь, Іконнікова, Коган, Леонтьєв, Соколов), взаємозв'язок цінностей та якісних характеристик особистості досліджено Коном, Лісовською, Кеттелом.

Вивченню цінностей у міжособистісному відношенні та світом загалом присвячені наукові роботи Лапіна, Леонтьєва, Швиркова, Шіхірева, Ядова, Левін, Абельбейсов, Божович, В. Мухіна, Л. Шнейдер, у зарубіжній психології ціннісні орієнтації як одна з провідних характеристик особистості досліджувалися Шпрангером, Холанд, Рокічем, щодо специфіки адвокатської діяльності (Бабкін, Бігун, Бойчук, Бобровник, Варфоломєєва, Гловацький, Гусарєв, Єлов, Зейкан, Косенко, Мурашин, Оніщенко, Погорілко, Рабінович, Свінціцький, Святоцька, Овятоцький, Сливка, Тацій, Тихомиров).

Впливаючи на структуру особистості ціннісні орієнтації впливають на поведінку, характер, спрямованість, інтереси, переконання, діяльність. Сформованість сталих ціннісних орієнтацій свідчить про сформованість особистості. Така сформованість проявляється в поведінці людини, її діяльності і дає можливість визначити яким цінностям людина надає пріоритет: матеріальним чи духовним. При цьому, адвокати через свої професійні обов'язки щоденно виступають у якості захисників інших людей, які є частиною цілого суспільства, яке, в свою чергу, і впливає на формування ціннісних орієнтацій. Правова система в нашій державі зазнає значних змін в умовах європейської інтеграції та приведення всіх сфер юридичної діяльності у відповідність до європейських стандартів.

Зміни відбуваються й у соціальній сфері та ціннісних орієнтаціях, що доволі закономірно здійснюють вплив на формування моральних та професійних засад у адвокатів. Однією із причин формування ціннісних орієнтацій в адвокатській діяльності є протиріччя, зумовлені самою професією, колізією між правовими механізмами захисту та їх законодавчою неузгодженістю. Головною метою професійної діяльності адвокатів є забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів, якщо такі права, свободи та законні інтереси були порушені, що тісно пов'язано з поняттями справедливості та моралі кожного конкретного адвоката. Сьогодні зростає інтерес як зарубіжних, так і вітчизняних науковців до проблеми мотивації та її зв'язку з ціннісними орієнтаціями, оскільки це є однією з важливих умов професійного розвитку адвокатів, їх самопізнання і самовдосконалення у професійній діяльності.

Мета статті. Основною метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження особливостей зв'язку професійної мотивації з ціннісними орієнтаціями у адвокатів. Цілями статті є здійснення теоретичного аналізу сутності професійної мотивації та ціннісних орієнтацій серед адвокатів; з'ясування індивідуально-психологічних особливостей адвокатів при здійсненні ними професійної діяльності та визначення подальших перспектив дослідження даної теми.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасне суспільство переживає суттєві модифікації у своїй соціальній організації. В результаті цих перетворень формуються нові моделі соціально-економічної поведінки. У концепції трансформаційного суспільства вирішальною є роль суб'єкта, який здатний активно брати участь в соціальних змінах. У розвиток системи мотивації головний інтерес в сучасному світі викликають соціально-психологічні властивості суб'єкта, який прагне до самопізнання, здатного до самоврядування та такого, що може під час суспільних трансформацій зробити відповідальний вибір і вплинути на напрямок цих перетворень. Такий суб'єкт характеризується як особистісно зріла людина, яка здатна з розумінням ставитися до навколишнього середовища, має почуття фундаментальної емоційної безпеки і прийняття себе, діє і думає відповідно до зовнішньої реальності, здатна до самооб'єктивації,

живе в гармонії з власною філософією життя. Наявність особистісного потенціалу забезпечує природність особистісного зростання. Тобто людина розвивається та самоактуалізується за рахунок своїх внутрішніх ресурсів. Завданням мотивації в більш глибокому розумінні є відкриття в людині її ресурсів, за рахунок яких людина знаходить в собі сили та потенціал для виконання поставлених цілей.

Сам термін «мотивація» походить від латинського слова «*movere*» і позначає: спонукання до дії; психофізіологічний процес, керуючий поведінкою людини, що задає її спрямованість, організацію, активність і стійкість; здатність людини задовольняти свої потреби за допомогою певних дій. Руховим механізмом мотивації є мотив (лат. *moveo* – «рухаю») – узагальнений образ (бачення) матеріальних або ідеальних предметів, що представляють цінність для людини, що визначає напрямок її діяльності, досягнення яких виступає сенсом діяльності (Данюк та ін., 2004). Мотив представлений суб'єкту у вигляді специфічних переживань, що характеризуються або позитивними емоціями від очікування досягнення даних предметів, або негативними, викликаними неповнотою цього положення. Для усвідомлення мотиву потрібна внутрішня робота. Вперше термін «мотивація» вжив у своїй статті німецький філософ Артур Шопенгауер (1813). Сьогодні цей термін розуміється різними вченими по-своєму. Наприклад, литовський психолог Вілюнас (Viliūnas Vytis) розглядає мотивацію як сукупну систему процесів, що відповідають за спонукання і діяльність. А радянський психолог Костянтин Костянтинович Платонов вважав, що мотивація як явище психічне є сукупністю мотивів. Мотив – одне з ключових понять психологічної теорії діяльності, що розроблялися провідними психологами радянського періоду Леонтьєвим і Рубінштейном. В рамках цієї теорії мотив визначається як опредмечена потреба (Леонтьєв, 2005). Мотив часто плутають з потребою і метою, однак потреба – це, по суті, неусвідомлюване бажання усунути дискомфорт, а мета – результат свідомого визначення цілі, вибору предмета (об'єкта), що задовольняє вимоги мотиву.

З біологічної точки зору провідну роль у формуванні мотивацій грає гіпоталамус – частина проміжного мозку, що виробляє гормони. Тут здійснюються процеси трансформації біологічної (метаболічної) потреби в мотиваційне збудження. Гіпоталамічні структури мозку на основі їх впливів на інші відділи мозку визначають формування обумовленої мотивацією поведінки. Мотивація являє собою сили, які можуть викликати ентузіазм і наполегливість як внутрішніх, так і зовнішніх проявів людини, для реалізації їх в дію. Мотивація спрямована на використання внутрішніх стимулів для задоволення незадоволеної потреби та є процесом спонукання людини до діяльності за допомогою комплексної дії зовнішніх і внутрішніх факторів для досягнення певної мети. Професійна мотивація, зокрема, у адвокатів впливає на їх продуктивність, ефективність та результат діяльності як загалом, так і кожної конкретної справи зокрема. Вивчення мотивації дозволяє зрозуміти, що змушує адвокатів працювати, що впливає на вибір ними способу дії і чому вони дотримуються його протягом деякого часу.

Маслоу (Abraham Maslow) у своїй роботі «Мотивація та особистість» (1999) визначив, що існує п'ять основних потреб, які мотивують людей. Ці потреби є фізіологічними, потребами в безпеці, пов'язаними з самооцінкою та потребами самоактуалізації, вони мають ієрархію, а потреби більш високого порядку можуть бути активовані тільки в разі задоволення потреб нижнього порядку. Герцберг (Frederick Irving Herzberg) заявив, що заробітна плата, умови праці, статус та безпека – це гігієнічні фактори, і вони не мотивують (Бакірова, 2013). Тільки такі фактори, як визнання, особисте зростання та характеристики роботи, можуть мотивувати співробітників. Макклелланд (David Clarence McClelland) відкинув ідею про те, що потреби людини упорядковані в ієрархії та визначив три основні потреби, які мотивують співробітників. Ці потреби – це досягнення, влада та приналежність (Башмаков та Тихонова, 2012). Залежно від характеристик і досвіду співробітників одна з цих потреб була б домінуючою в забезпеченні мотивації. З аналогічної точки зору Альдерфер (Clayton Paul Alderfer) визначив три потреби і заявив, що співробітники мотивовані потребами в існуванні, пов'язаності та зростанні.

Адамс (John Stacey Adams) додав новий фактор мотивації співробітників. Він стверджував, що співробітники не тільки мотивовані задоволенням своїх потреб, а й

мотивовані необхідністю справедливого ставлення до них. Лок та Латам (Edwin A. Locke, Gary Latham) визначили, що встановлення чітких і складних цілей мотивує співробітників. Всі ці теорії надали корисну інформацію та вирішили головоломки мотивації, але вони не забезпечують цілісного підходу. У світлі розуміння цих теорій та поточної інформації, отриманої з сучасних наук, можна було б вважати, що нова мотиваційна модель буде більш ефективною в розумінні феномена мотивації сьогодення та ефективного використання мотиваційних теорій практиками.

Мотивація – одна з найважливіших концепцій у розвитку людських ресурсів. Мотиваційна структура професійної діяльності адвокатів з досягнутим рівнем бажаної професійної самоактуалізації представлена такими мотивами як: внутрішній мотив, значущість результатів, вольові зусилля та ініціативність, на відміну від мотиваційної сфери професійної діяльності адвокатів, які ще не досягли бажаного рівня професійної самоактуалізації у яких переважають пізнавальний, змагальний мотив, мотив оцінки свого потенціалу та мотив уникнення.

Формування у адвокатів ціннісних орієнтацій можна розглядати як один із критеріїв ефективності досягнення загальної мети їхньої професійної діяльності. Поняття «цінності» трактується у даному контексті як найвищі особистісні здобутки, отримані та підтримувані внаслідок реалізації певної ідеї-мети; «ціннісні орієнтації» визначаються як окремий рівень установок, пов'язаний із складною системою уявлень про наявну ієрархію цінностей, що функціонують у межах навколишнього для адвоката професійного середовища; «професійна діяльність» тлумачиться як процес набуття під час навчання у рамках постійного підвищення кваліфікації необхідної сукупності компетенцій, окреслених змістом професійної адвокатської діяльності, а також отриманий адвокатом досвід для успішного функціонування на ринку праці. Ціннісними орієнтаціями адвокатів у професійній сфері є найбільш значущі явища, що зумовлюють зміст, регламентують і спрямовують професійну діяльність, є основою для вибору й опанування професії адвоката, його професійного зростання та одержання внаслідок такої діяльності бажаних результатів.

Досліджуване явище має складну багаторівневу структуру, системну організацію, а відтак постає сукупністю та взаємодією компонентів: мотиваційного (позитивне ставлення до професії; прагнення допомагати людям; самоактуалізація); ціннісного (саморозвиток, засвоєння аксіологічних знань та їхнє перетворення на переконання, професійно-ціннісні орієнтації); професійного (система професійних навичок, аналітичне мислення; професійні компетенції, наявність досвіду); емоційного (своєрідне переживання знань та ціннісних уявлень). У проекції обраних компонентів виокремлено критерії оцінювання сформованості серед адвокатів ціннісних професійних орієнтацій: мотиваційний критерій співвідносний із ціннісним компонентом, когнітивний – із професійним, а комунікативний – із емоційним. Підвищений інтерес до даної проблеми викликають не тільки теоретичні, але й практичні потреби. Це пов'язано з тим, що в сучасних умовах зміст професійної мотивації почав відображатися на продуктивності професійної діяльності. Людина прагне до такої праці, яка б не тільки була оцінена матеріально і морально, але й одночасно забезпечувала отримання задоволення від самого процесу професійної діяльності. Отже, мотиваційний аспект професійного вибору є важливим компонентом спонукання особистості до діяльності. Формування особистісних цінностей відбувається на базі фахових орієнтирів, ґрунтуючись на досвіді людини. Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій у людини характеризує її як професійно та соціально визначену особистість. Цінності спрямовують професійну діяльність людини, а також істотно впливають на процес становлення та розвитку особистості.

В емпіричному дослідженні брали участь 70 осіб (22 чоловіки та 48 жінок). Вибірку склали адвокати від 27 до 55 років. Освіта – вища юридична за спеціальністю правознавство, у всіх досліджуваних наявний мінімальний стаж – 2 роки професійної юридичної діяльності, максимальний стаж серед досліджуваних – 25 років.

У групу методів дослідження входили наступні:

- теоретичні: аналіз наукової літератури за темою дослідження; методи логіко-психологічного аналізу (класифікація, систематизація, порівняння, узагальнення) – для розкриття психологічного змісту зв'язку професійної мотивації з ціннісними орієнтаціями у адвокатів;

- емпіричні: опитування, яке реалізувалося за допомогою таких психодіагностичних методик: «Методика дослідження професійної ідентичності» (Л. Б. Шнейдер) – для виявлення статусів професійної ідентичності; «Опитувальник рівня суб'єктивного контролю» Дж. Роттера (в адаптації Є. Ф. Бажина, С. А. Голинкіної, А. М. Еткінда) – для виявлення рівня суб'єктивного контролю; «Особистісний опитувальник» (ЕРІ) Г. Айзенка – для виявлення індивідуально-психологічних характеристик, таких як екстраверсія, інтроверсія, нейротизм (емоційна стійкість або нестабільність); «Опитувальник копінг-поведінки в стресових ситуаціях» (С. Норман, Д. Ф. Ендлер, Д. А. Джеймс, М. І. Паркер; адаптований варіант Т. А. Крюкової) – для вивчення копінг-поведінки в стресових ситуаціях; опитувальник «Діагностика компонентів мотиваційної структури» (В. К. Герbachевського) – для виявлення компонентів мотиваційної структури; «Методика дослідження емоційної спрямованості особистості» (Б. Додонов) – для визначення емоційної спрямованості; Методика «Діагностика мотиваційної структури особистості» В. Е. Мільмана та «Методика діагностики мотивації досягнення» (А. Мехраб'ян, модифікація М. Ш. Магомед-Емінова) – для виявлення мотиваційних компонентів структури особистості.

В результаті проведеного дослідження було підтверджено наступні гіпотези. По-перше, адвокати з високим рівнем професійної мотивації демонструють більш високий рівень прихильності до своєї професії та правової системи загалом, працюють більш сумлінно, виконують завдання значно краще та підвищують ефективність своєї роботи в цілому. По-друге, адвокати з досягненням певного рівня професійної діяльності мають вищі показники емоційної стійкості та екстраверсії, на відміну від адвокатів, які не досягли бажаного рівня професійної діяльності. По-третє, домінуючими копінг-стратегіями у стресових ситуаціях у адвокатів з визначеною ціннісно-орієнтаційною сферою є орієнтація на вирішення завдань, на відміну від адвокатів, які ще не мають чітко сформованої та визначеної ціннісно-орієнтаційної сфери. По-четверте, мотиваційна структура професійної діяльності адвокатів з досягнутим рівнем бажаної професійної самоактуалізації представлена такими мотивами як: внутрішній мотив, значущість результатів, вольові зусилля та ініціативність, на відміну від мотиваційної сфери професійної діяльності адвокатів, які ще не досягли бажаного рівня професійної самоактуалізації у яких переважають пізнавальний, змагальний мотив, мотив оцінки свого потенціалу та мотив уникнення.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок

Отже, даним дослідженням було підтверджено наявність зв'язку професійної мотивації у адвокатів з ціннісними орієнтаціями та, у свою чергу, вплив останніх на професійну мотивацію. В даній статті вперше теоретично та емпірично обґрунтовано особливості зв'язку професійної мотивації з ціннісними орієнтаціями у адвокатів; удосконалено наукові уявлення щодо зв'язку професійної мотивації з ціннісно-орієнтаційною сферою у адвокатів, дістало подальший розвиток знання впливу ціннісних орієнтацій на мотивацію у професійній діяльності адвокатів. Теоретична значущість даного дослідження полягає у здійсненні аналізу зв'язку професійної мотивації з ціннісними орієнтаціями у адвокатів та розширенні емпіричних знань. Практична значущість вбачається у тому, що результати дослідження можуть бути використані психологами з метою визначення мотиваційної сфери та ціннісно-орієнтаційної сфери серед адвокатів, а також, з метою організації та побудови психопрофілактичної та психокорекційної роботи серед адвокатів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів особливостей зв'язку професійної мотивації та ціннісних орієнтацій у адвокатів. Перспективи подальшого дослідження означеної проблеми вбачаємо у поглибленому вивченні природи формування ціннісних орієнтацій та механізмів їх впливу на професійну мотивацію. Удосконалення та корекція

сміслового підґрунтя професійного вибору відкриває широкі перспективи для зростання професійного рівня адвокатів.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бакирова, Г. Х. (2013). *Психология развития и мотивации персонала*. Москва: Юнити-Дана.
- Башмаков, В. И., & Тихонова, Е. В. (2012). *Управление социальным развитием персонала*. Москва: Академия.
- Данюк, В. М., Петюх, В. М., Цимбалюк, С. О., Крушельницька, Я. В., Леонченко, О. М., Базиліюк, Б. Г., ... Колот, А. М. (2004). *Менеджмент персоналу*. Київ: КНЕУ.
- Леонтьев, А. Н. (2005). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Смысл, Академия.
- Маслоу, А. Г. (1999). *Мотивация и личность*. Санкт-Петербург: Евразия.
- Шопенгауэр, А. (1993). *О четверояком корне закона достаточного основания*. Москва: Наука.

REFERENCES

- Bakirova, G. Kh. (2013). *Psikhologiya razvitiya i motivatsii personala [Personnel development and motivation psychology]*. Moskva: Unity-Dana. [in Russian].
- Bashmakov, V. I., & Tikhonova, E. V. (2012). *Upravleniye sotsialnym razvitiyem personala [Management of social development of personnel]*. Moskva: Akademiya. [in Russian].
- Danyuk, V. M., Petyukh, V. M., Tsymbalyuk, S. O., Krushelnytska, Ya. V., Leontenko, O. M., Bazilyuk, B. G. ... Kolot, A. M. (2004). *Menedzhment personalu [Personnel Management]*. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
- Leontiev, A. N. (2005). *Deyatel'nost. Soznaniye. Lichnost [Activity. Consciousness. Personality]*. Moskva: Smisl, Akademiya. [in Russian].
- Maslow, A. G. (1999). *Motivatsiya i lichnost [Motivation and personality]*. Sankt-Peterburg: Yevraziya. [in Russian].
- Schopenhauer, A. (1993). *O chetveroyakom korne zakona dostatochnogo osnovaniya [On the Fourfold Root of the Principle of Sufficient Reason]*. Moskva: Nauka. [in Russian].

FEATURES OF THE CONNECTION BETWEEN PROFESSIONAL MOTIVATION AND VALUE ORIENTATIONS OF LAWYERS

Nina Tkachenko

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of
Department of Social Psychology and Management Psychology
Oles Honchar Dnipro National University
<http://orcid.org/0000-0001-5232-4339>

Alina Antoniuk

Master's student of the Faculty of Psychology and Special Education
Oles Honchar Dnipro National University
DOI <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i15.197>

Abstract. *The article deals with the connection between professional motivation and value orientations of lawyers. The main motives that motivate lawyers to choose this professional path are identified. The state of studying professional motivation and value-oriented sphere in domestic and foreign literature is studied. The main components of motivation, its influence on professional activity, and also algorithms of formation of value orientations of the person are opened. The necessity of education and self-development, which are important prerequisites for the formation of*

personality, is substantiated and the main criteria of professional motivation of lawyers are highlighted.

Features of professional identification among lawyers and personal qualities of character that determine the professional environment are considered. The connection between professional motivation and value orientations and their influence on the effectiveness of lawyers has been empirically proven. The main directions of the research, methodological basis and further application of the obtained results are described. The role of values, role models, knowledge and qualities inherent in lawyers, necessary for them to carry out professional activities, is analyzed. Suggestions and recommendations for further research of the factors of formation of value orientations of lawyers, which determine their professional activity and increase the level of satisfaction with the profession, are offered. The prospects for further research of this problem can be seen in the in-depth study of the nature of the formation of value orientations and the mechanisms of their impact on professional motivation. Improving and correcting the semantic basis of professional choice opens wide prospects for increasing the professional level of lawyers.

Key words: *motivation, professional competencies, personal qualities, advocacy, value sphere.*

Стаття надійшла до редакції 1.10.2020 р.